

OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Arabistan Yarımadasında Osmanlı Aleyhtarı Batı Politikası

Yaşar CANATAN¹

Received/30.11.2020

Published/21.12.2020

Özet

Misyoner teşkilatlarının Osmanlı Devleti ile ilgisi 18.yüzyıl ortalarına doğru başlamıştı. Misyon çalışmalarının amacı halkın çoğunu Hıristiyan etmek ve Hıristiyanlığı yaymak gibi görünse de asıl hedef siyasi güç ve emperyalizmin zafere ulaşmasıydı. Osmanlı idaresi altındaki ülkeleri Osmanlı Devletine karşı kullanmak ve Osmanlı Devletinden kurtarmak için Batı ülkeleri tek cephe halinde savaşmışlardı. Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bir Ermenistan devleti kurulmasına çalışarak bu devlet kanalıyla Ortadoğu'ya sızmak istemişlerdi.

Ancak misyon çalışmaları bu devirde umduğunu bulamamıştı.19. yüzyıl ise Osmanlı Devletinin yıkılışına hızla yaklaştığı bir asırdı. İngilizler bu dönemde dünyanın en güçlü misyoner kuruluşlarından C.M.S'yi kurarak istila etmeyi planladığı ülkelerde faaliyete geçirmişti. Teşkilatlanması tamamlanan C.M.S Ortadoğu, Asya ve Afrika ülkelerinde 7000 şubeyi emperyalist amaçlarla devreye sokmuş bunlara ek olarak Genç Erkekler Cemiyeti ile Genç Kızlar Cemiyetini faaliyete geçirmişti.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Güneydoğu, Amerikan, Müslümanlar, Hıristiyan, Mısır, Fransa, İngiltere, Almanya, Arap

Anti-Ottoman Western Policy In The Arabian Peninsula

Abstract

The interest of the missionary organizations with the Ottoman Empire started towards the middle of the 18th century. Although the purpose of the mission's work seemed to be to Christianize most of the people and to spread Christianity, the main goal was the victory of political power and imperialism. Western countries fought in a single front to use the countries under Ottoman rule against the Ottoman Empire and save them from the Ottoman Empire. They wanted to infiltrate the Middle

¹ Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı.

East through this state by trying to establish an Armenian state in the Eastern and Southeastern regions of Anatolia.

However, mission studies could not find what they hoped for in this period. The 19th century was a century in which the Ottoman Empire rapidly approached its collapse. During this period, the British established the C.M.S, one of the most powerful missionary organizations in the world, and put it into operation in the countries it planned to invade. C.M.S, whose organization has been completed, has opened 7000 branches in the Middle East, Asia and Africa countries for imperialist purposes, in addition to these, the Young Men Association and the Young Girls Association have been activated.

Keywords: Ottoman, Southeast, American, Muslims, Christian, Egypt, France, England, Germany, Arab

1. Giriş

İngiliz Misyoner teşkilatlarının Osmanlı Devleti ile ilgisi 18. asrın ortalarına doğru Marovya Kilisesi'nin çalışmalarıyla başlamıştır. Kilise; İran Mecusilerini, Mısır Kıptilerini ve Habeşistan halkını Hıristiyan etmek için uğraşmıştır. Asrın sonuna kadar devam eden bu misyon, çalışmasından umduğunu bulamamıştır. Ancak emperyalizminin Osmanlı Devleti için tehlikeli olmaya başladığı asır olan 19. asırda dünyanın en güçlü misyoner kuruluşlarından C.M.S'yi (Misyoner Topluluğu) kurarak istila etmeyi planladığı ülkelerde faaliyete geçirmiştir. Kilise ve hükümetin yardımları ile kısa zamanda teşkilatlanmasını tamamlayan C.M.S asrın son çeyreğinde büyük çoğunluğu emperyalist gayeler beslediği Ortadoğu, Asya ve Afrika ülkelerinde olan 7000 şubeyi devreye sokmuş, daha sonra bu 7000 şubeye ilave olarak Genç Erkekler Cemiyeti ile Genç Kızlar Cemiyetini de faaliyete geçirmiştir.

Osmanlı İdaresi altındaki İslam ülkelerini Türk idaresine karşı kullanmak için Müslümanlar arasında Hıristiyan propagandası yapmak gayesiyle kısa zamanda 28 milyon kitap bastıran C.M.S doğu kiliselerini yeniden organize etmek için çalışırken özellikle o zaman birer Türk ülkesi olan Mısır ve Filistin'le ilgileniyor, Hindistan'a yatırım yapıyordu. Kudüs, Nablus, Hayfa, Sait, Maab, Kerak, Beytullah, Gazze'de neticeye giden bir propaganda savaşı başlatan İngiliz misyoner örgütü 1857'de Acemi Misyonu'nu kuruyor, Ahdi Cedit, İncil Cemiyeti tarafından Fars dilinde binlerce adet bastırılıp dağıtılırken, 1822'de Bağdat ve Musul'da çalışacak bir Türk-Arap Misyonu meydana getiriliyordu. C.M.S'nin 1903 raporlarına göre, Ortadoğu'da 141 misyoner, 183 yerli yardımcı, 3 muhabir, 75 okul ve 4600 öğrencisi vardı. Bugün bu cemiyetin üye sayısı 1 milyon 500 bine ulaşmıştır (Mahmut, 1967, s. 219).

Türkiye'de çalışan Amerikalılar İngilizlerden daha merhametli ve daha zayıf değildir. Üstelik Amerikalılarla İngilizlerin aynı dili konuşmaları, Birleşik Amerika Devletleri'nin dünya çağında teşkilatı olan Amerikan Board'ın çalışmalarını kolaylaştırıyor, Malta'da modern bir matbaa kurarak Ortadoğu'ya yüz binlerce adet eser bastırarak dağıtan C.M.S.'nin faaliyetleri Amerikan Propagandasına uygun bir ortam hazırlıyordu.

Amerikan Board Şirketi, Şimdi olduğu gibi o zaman da modern imkanlarla çalışan çok güçlü bir misyoner örgütüydü. Sadece Hıristiyanlığın yayılması amacını gütmüyor, hatta Hıristiyanlaştırma politikası tıpkı İngiliz C.M.S teşkilatında olduğu gibi ikinci planda kalıyordu. Asıl hedef siyasi hâkimiyet ve kültür emperyalizminin zafere ulaşmasına yardımcı olmaktı. 19. Asrın, Osmanlı Türk Devletinin yıkılışına doğru hızla yaklaştığı bir asır olduğu ve 19. yüzyıl boyunca Fransa, İngiltere, Almanya ve Rusya'nın, dünya coğrafyasından kazanarak Türkleri yağmalamak için çeşitli planlara sahip buldukları ve Osmanlı Devletinin idaresindeki

toprakların Jeopolitik değeri düşünülürse misyoner faaliyetlerinin ardındaki siyasi hedefi anlamak kolaylaşacaktır. Böylece bu asır Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'ya sızmayı denediği ve Ortadoğu politikası oynamaya heveslendiği bir dönem olması bakımından da Amerikan misyon çalışmalarının büyük emeller taşıdığını ortaya koymaktadır. Ancak Osmanlı Devletinde çalışan İngiliz, Fransız ve Amerikan misyoner teşkilatlarının, yıkılması planlanan Türk Devleti'nin himayesindeki azınlıklar üzerinde, nüfuz sahibi olabilmek için zaman zaman birbiriyle de mücadele etmiş, bu mücadele Ortadoks, Protestan ve Katolik mezheplerinin kavgaları şeklinde gelişmiştir. Misyoner teşkilatları, Osmanlı Devleti içindeki azınlıkları Türk Devleti aleyhine kullanmak için;

1-Rus Misyoner Teşkilatları, Balkan ülkelerini

2-İngiliz C.M.S. Arap Ülkelerini

3-Amerikalılar Ermenileri

4-Mesela 1985 senesinden itibaren Nuh'un Gemisinin arama bahanesiyle Ağrı'ya giden Amerikalı Armstong Ermeni Kilisesi'ni organize etmekle meşguldü.

5-Fransızlar, Kuzey Afrika ülkelerini Osmanlı Devletinden koparmak istemiş, Rusya, İngiltere, Fransa ve Amerika arasında oldukça şiddetli bir nüfus mücadelesi devam etmesine rağmen yukarıda adı geçen bu devletler ortak Hıristiyanlık idealinde Türk'e karşı tek cephe halinde savaşmışlardır. Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bir Ermenistan devleti kurulmasına çalışarak, Amerikan hariciyesi bu devlet kanalıyla Ortadoğu'ya sızmak istemektedir.

Kırım Savaşı sırasında Türk, İngiliz, Fransız yakınlaşmasından istifade ederek, Hıristiyanlık Propagandası için İngilizlerin himayesinde Amerikan Board misyonerlerine yardım cemiyeti kurulmuş ve bu cemiyet İstanbul, Antakya, Arapkir, Harput, Ankara, İzmir, Erzurum, Kayseri, Bursa ve Gaziantep'teki kiliseleri ihya ederek bu vilayetlerde okul ve matbaa açmak için maddi yardımda bulunmuştur. Bursa'daki kilise ve okul bir yangın sonunda harap olunca aynı cemiyet, Bursa'ya kızlar ve erkekler için ayrı ayrı iki okul açmış, bunu İstanbul, Erzurum, Suriye Prostan Kilisesi'ne yapılan yardım takip etmiştir (Sevinç,1975, s. 18-28).

Cizvitler Fransa himayesinde bulunan bölgelere bakmışlardır. Nusayriler arasında kimilerini Katolik mezhebine sokabileceklerini farz ederek misyonerlik faaliyetlerini genişletmeyi uygun bulmuşlardır. Güya birçok kişi, Cizvit rahibelere gelerek onlardan Katolikliğe kabul edilmelerini istediklerini iddia ettiler. Dediklerine göre adı geçen rahibelerle Beyrut'ta temas etmişlerdir. Cizvit rahibeler acele olarak Beyrut'tan Nusayriler arasına gelerek, Muhammet Tamir adında birinden mektup yazmasını istemişlerdir. Bunun Nuseyri'li bir şahsın adı olduğunu iddia ettiler. Daha sonra onun mektubunu papaya gönderdiler. İddialarına göre Muhammet Tamir, mektubunda, "Nuseyriler Haçlıların torunlarıdır. Rahiplerin dini öğretimi Hıristiyanlığın dinlerin en hayırlısı olduğunu göstermiştir" diyor. Cizvitler, Fransızların, daha doğrusu Fransız ordusunun yardımlarıyla on iki aileyi veya bazı insanları Katolikliğe döndürmeyi başarmışlardır. Sonunda 15 Ağustos 1830 yılında onları Cenine-i Rıslan'da toplamışlar ve bunu şu şekilde yorumlamışlardır: "Biz ilk adımı attık ve bu kesin bir adımdır"(Jesuites,1931, s. 9-23).

Misyonerler bu ruhla ülkemizde çalışıyordu. Fransızların rızasıyla her zaman silahlı bulunmaları garipsenmemelidir. Çünkü VERSAILLES anlaşmasının 438. Maddesi ile, Suriye'de misyonerliğin meşruluğu kesinleştirilmiştir. Bu olaydan iki yıl sonra, Suriye'de misyonerliğin meşruluğu kesinleştirilmiştir. Bu olaydan iki olaydan iki yıl sonra, Ekim 1830'da Cizvitler yüzlerindeki maskeleri tamamen kaldırmışlardır. O zamanki Cizvit üniversitesi Rektörü Papa Şantur, misyonerlerden beş kişiyle beraber iki misyoner merkezi kurmak için Kırıkhan'a gitmişlerdir (Jesuites,1931, s.7).

1849-1859 yılları arasında, Osmanlı Devletinde Amerikan misyonerlerinin nüfusları iyice genişleyince ve emperyalist politikalarını yaymak için ülkenin içişlerine karışmaları çoğalınca, Osmanlı Devleti, bunların hepsini ülkeden çıkarmak istemiştir. Ancak Amerikan Dış İşleri

Bakanlığı böyle bir adımın atılmasını protesto etmiştir. Birleşik Amerika Devleti daha sonra da Bab-ı Ali'nin dikkatini başka işlere çevirmeyi başarmıştır (Wherry vd.,1911, s. 759).

Daha doğrusu Birleşik Amerikan Devleti, büyük problemler çıkararak, Misyonerlerin faaliyetlerine Osmanlı Devletinin karışmasını engellemiştir. Amerikan misyonerleri bununla, Osmanlı Devletinde Amerikan tebaalı kimselerin sahip oldukları haklara sahip olmaya başlamışlardır. Tıpkı yabancılara “imtiyazlar, kapitülasyonlar” muahedesinde belirtildiği gibi öyle bir anlaşma ki, Osmanlı Devletinde kalmak isteyen yabancılara geniş haklar tanıyordu. Ancak misyonerler bu muahedeyle silahlanıp, böylece politik misyonerlik faaliyetlerini yürütüyorlardı. 1914 yılında çıkan Birinci Dünya Savaşından sonra, Türkiye bu zalim anlaşmayı kaldırarak kendini kurtarmıştır. Sonunda misyonerler, aralarındaki anlaşmazlığın iki yönden kuvvetlerini zayıflattığını sezmişlerdir.

1) Misyoner grupları arasındaki rekabet, misyonerleri çok büyük çalışmalar yapmaya zorlamıştır. Bu durumda, misyonerlik hareketleri yıpratılıyordu.

2) Misyonerlerin kendi aralarındaki ihtilafları yine kendilerine zarar veriyor, daha çok etkin olmalarını önlüyordu. JOHN MOTTT, 1910 yılında dünya ülkelerinde bulunan 150 misyoner derneğinin delegeleriyle Edinburg'da bir misyonerlik kongresi yapınca, çok sevinmişti. Kongre çeşitli misyoner faaliyetlerinin incelenmesi için ortak komisyonlara kurmuştur. Buna rağmen bu komisyonlar büyük bir verim sağlayamamıştır. Birinci Dünya Savaşı, bunların tek gaye uğrunda çalışmalarını imkânsız kılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonra erdiğinde Hıristiyan dünyasındaki dini liderler, hususi liderliklerden vazgeçmek istemiyorlardı. Bizzat JOHN MOTT bile Amerika'daki ve Hıristiyan olmayan devletlerdeki misyoner cemiyetleri arasında açık ve fiili bir birliğin olmadığını açıkça ifade etmiştir.(Mott,1939:48-9-60-1) Bu durumda misyonerlerin çalışmalarını birleştirmeleri gerçekleşmezdi. Çünkü her devletin, misyonerlik arkasında diğer devletlerle çalışan politik çıkar ve gayeleri vardır. JOHN MOTT misyonerlik sahasında Hıristiyanların çalışmalarını bir birlik altına alacak ve şu iki önemli prensip üzerinde ısrar edecek bir şahsiyeti kafasında tasavvur etmeye başlamıştır. Birincisi liderin belirlenmesidir. İkicisi, misyonerliğin ağır yükünü taşıyabilecek ve destekleyebilecek iktisadi unsura da sahip olmalıdır. Buna göre JOHN MOTT, çalışmalarında ekonomik cepheye değişmiş ve bunu “mal gücünün yayılması” diye adlandırdığı müstakil bir bölüm içinde incelemiştir.(Mott,1939:119-133)

Bu şahıs, kitabında, “Şayet biz, J. Mot bu liderliği kendi devleti olan Protestan Amerika için istiyor desek, esas gerçeği saptırmış olmalıyız. Tabii olarak bu duruma, Protestan İngiltere ve Katolik Fransa da razı olmaz. Bütün bunlara bencilliği darbecilik anlayışını ve zafere yöneltecek olan yardımlaşmanın tahakkuk etmesine engel olabilecek mezhepler arasındaki köklü nefreti de ilave edecek olursanız, böyle bir birliğin meydana gelmesi imkânsızdır. Bu da Müslümanların ve diğer dünya insanların şanslı olmamalarındandır” (Molt,1938, s.45) demiştir.

Misyonerler işin başlangıcından beri Osmanlı Devletinde diledikleri gibi oturmayla yetinmemişlerdir. Yabancı oldukları için vergi vermekten muaf tutularak Osmanlı Devletinin zayıflamasına da sebep olmuşlardır.

Tüm açıklığıyla ortaya çıkan gerçek: Osmanlı Devletinde yabancıların faydalanmaları için tanınan bütün imtiyazlar, bu Devletin her zayıflamasında daha da artıyordu. Mesela Amerikalılar 1865 yılından önce vergilerden muaf tutulmuyorlardı (Jessup,1910, s. 293-470-574).

Suriye'deki Cizvit rahipleri ise Amerikan misyonerlerinden önce de vergiden muaf tutuldukları ve bu haktan yararlandıkları görülmektedir (Jessup, 1910, s. 534).

Osmanlı Devleti yabancılara tanınan geniş imtiyazlar sonucu hızla zayıflamıştır. Ancak, yeniden güçlenince gümrük muafiyetini kaldırmıştır. Çünkü yardım ve hayırlı iş yapmak için

gelmiş din adamlarının ticari faaliyetlerini himaye ediyorlardı. Çünkü onlar misyonerleri, kültürlerini ve ticaretlerini doğulu devlete taşıyan kimseler olarak kabul ediyorlardı. Kendilerine göre, misyonerler yabancıların sultasına karşı koymayacak kimseleri de eğitim yoluyla yetiştirmeye çalışıyorlardı (Chairman,1932, s. 11-15).

4 Nisan 1924 yılında Paris’te, Birleşik Amerika ile Fransa arasında bir antlaşma yapılmıştır. Ancak bu antlaşmanın maddeleri 13 Ağustos’ta açıklanabilmiştir. Bu antlaşmanın onuncu maddesi şöyledir: Suriye ve Lübnan’da bulunan, Hıristiyan dini gruplar üzerinde vasi devletlerin kontrolü, idarenin iyi olması ve emniyet üzerinde inhisar etmesidir. Bu dini grupların faaliyetlerine hiçbir yolla engel olunmamalıdır. Ve bu grupları meydana getiren kimseler, dini sahaya çalışmalarını hasrettikleri müddetçe, sadece ırkları ayrılıktan dolayı onları bazı tedbirler hazırlayıp boyun eğdirmemelidir. Bu madde zımnen misyonerlik mevcudiyetine işaret etmektedir. Çünkü maddede göze çarpan “ dini grupların bu faaliyetleri” ifadesinin gayesi misyonerliktir.

Bu maddeden anladığımız kadarıyla adı geçen maddenin gayesi “ibadetlerin icrası” için değildir. Çünkü vasi Fransa devletiyle antlaşma yapılmadan önce de, Lübnan ve Lübnan dışındaki devletlerde bütün yabancı devletlerin tebaalarını ibadetlerini yapabiliyorlardı. Suriye ve Lübnan üzerinde vasi olan Fransa, çeşitli dini gruplara tanınmış imtiyazları yalnız Fransız din adamlarına tahsis etmek için, her fırsatı değerlendiriyordu. Bilhassa Beyrut’ta Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Almanların kontrolü altında bulunan misyoner kuruluşlarını, Fransız hükümeti Kasım 1925’te Fransız maarif ve misyonerlik müesseselerine katmıştır. Daha sonra Fransa, bu kuruluşları kendi hükümetinin ve Suriye’deki büyükelçiliğinin kontrolüne bırakarak yararlanmaya başlamıştır. Misyonerlerin, siyasi, dini ve içtimai kargaşaların meydana gelmesinde mühim faktör olduğunun ise, bilinmesinde fayda vardır (Bianguis,1926, s. 3-5).

Şerif Hüseyin, “Arap İhtilali” denilen ve Osmanlı Devletine karşı yapılan hareketin, isyanın lideri olarak adlandırılır.

Arapların, 20.yüzyılın başlarındaki ve şu andaki meselelerini ele aldığımızda, bu hareket, Hıristiyanlığın Arapları Türklerin aleyhine kullandığı hareket olarak da kalmıştır.

Şerif Hüseyin, Osmanlı Devleti aleyhindeki bu hareketinden haberdar olan II. Abdülhamit tarafından İstanbul’a davet edilmiş ve çocuklarıyla beraber burada adeta bir göz hapsinde tutulmuş, sonra Mekke Emiri olarak tayin edilmiştir. Elbette ki Şerif Hüseyin’in bu şekilde Mekke Emiri olarak tayin edilmesi gaflettir (Mansfield,1975, s. 43).

Sultan II. Abdülhamit zamanında, Beyrut’ta Arapların kurduğu gizli bir cemiyet Arap vilayetlerinin bağımsızlığı için ciddi programlar hazırlayıp, buralarda yaşayanları Osmanlıya karşı başkaldırmaya hazırlanmıştı (Mansfield,1975, s. 38).

Şerif Hüseyin’i altınlarıyla kandırmayı başaran hiç şüphesiz meşhur İngiliz casusu Lawrence olmuştur. Lawrence, Katolik olmadığı halde bir Cizvit kolejinde okumuştur. Daha sonra İstanbul’a gelmiş, Suriye, Filistin, Lübnan eyaletlerine seyahati sırasında, bazı bedevilerle görüşmüş. Arapçayı çok iyi öğrenen, 1914 yılındaki savaşta 26 yaşında olan Lawrence yedek subay olarak Kahire’ye gönderildi. Intelligence service’in Arap şubesinde çalışmıştır. Şerif Hüseyin’in 3.oğlu Faysal’la yakın dost olduğu sıralarda albay rütbesi alan Lawrence, Bedevileri Türklere karşı ayaklandırmıştır. Faysal’ı tamamen avucunun içine alan Lawrence, Kasrû’l-Ezrak savaşında az daha Türklerin eline geçiyordu. 1918 yılında kendisine İngiltere’de en yüksek nişanlarla beraber 30 yaşında olduğu halde, Generallik rütbesi verildi. Lawrence 1935 yılında 47 yaşında iken İngiltere’de karanlık ve muğlak bir kazada ölmüştür (Öztuna, 2007, s. 51-52). Şüphesiz Lawrence tek bir isyanı başlatması mümkün değildir; onun arkasında İngiltere Fransa’nın bütün maddi imkânları, hatta o zamanki müttefiklerimiz Almanların desteği vardı. Tüm bunların yanında Lawrence’ in arkasında, Arapların bağınazlıkları da vardı.

Savaşın ilk çıktığı günlerden itibaren İngiltere, Osmanlı Devleti’nin Almanya’ya eğilim gösterdiğinin farkına varınca, bu devleti arkandan vurman için tüm Arap âlemini Osmanlı Devleti’ne karşı ayaklandırmak istemiş ve bunun içinde Mekke Emiri Şerif Hüseyin’le temasa

geçmiştir.

Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devletine başvurup Hicaz Emirliğinin babadan oğula geçmek üzere kendisine verilmesini istediye de, bu isteği kabul edilmemiştir. Savaş şiddetlenince İngiltere, Şerif Hüseyin'le anlaşmak istemiştir. Hüseyin bütün Arap yarımadası ile Irak ve Suriye'yi de içine alan bağımsız bir devletin başına geçmek istemiştir. Lübnan hariç, İngiltere Hüseyin'in isteklerini kabul etmişti.(Armaoğlu,1975:439) İngilizler, Şerif Hüseyin'e Akdeniz'e kadar bağımsızlık, kutsal kentleri saldırıya karşı koruyacak, para ve askeri yardımı sağlayacak, böylece onun Arap ihtilalini hazırlamasına yardımcı olacaktı.

Şerif Hüseyin, 5 Haziran 1916 yılında Arap isyanını başlatmış ve müttefiklerin itirazlarını dinlemeden kendini " Arap Ülkeleri Kralı" ilan etmiştir. Özellikle Fransızların itirazı üzerine "Hicaz Kralı" olmakla yetindi.

Arap yarımadasında kalan Arap ihtilali Osmanlıların buradaki durumlarını sarsmış, ancak; İngilizlerin beklediği önemli katliyı sağlayamamıştır.(Stanford,1983:386) Tabiatıyla burada Hüseyin aldatılmıştı. Anlaşacağı üzere, daha sonra Ortadoğu'yu paylaşma hususunda imzalanan antlaşmalar ile Hüseyin'e verilen bir kısım topraklar, İngiltere tarafından Hüseyin'den alınıp Fransa'ya verilmiştir (Armaoğlu,1975, s. 439). İngiliz propagandasının bir sonucu olan Hicaz'da başlayan Arap ihtilali (Toynbee, 1971, s. 77-78) İngiltere'nin bu konudaki ustalığını göstermektedir. Hüseyin ile mektuplaşarak onu isyan hususunda teşvik eden vaatlerde bulunan Mc Mahon' dur. Onun vaatlerinin Hüseyin'i kandırmada büyük rol oynadığı açıktır.1892 yılında Lordlar kamarasında İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e senede dört yüz bin İngiliz lirası verdiği açıklanmaktadır (Danışment,1972, s. 433).

1916 Haziran'ından beri Suriye'de devam eden Arap ihtilali hazırlıkları İngilizlerinde kıskırtmasıyla bölge halkını müsait bir ortama getirmiştir. Örgütlenmesi günden güne gelişmekte olan ayaklanma hareketinin, İngilizlerin Suriye-Filistin'e yapacakları taarruzla koordineli olarak yapılacağı anlaşmakta idi (Genelkurmay,1986, s. 89).

Türklerin bölgeye gelişinden önce, İngilizler Gazze'ye iki defa hücum etmişler, ancak bunda başarılı olamamışlardır. Bu defa da Hüseyin ve oğlu Faysal'ı elde ederek isyan ettirmişlerdir.(Altay1970:126)

"Araplara İngiliz Subayları makineli tüfekler, toplar, uçaklar ve zırhlı otomobiller vermişlerdir" (Sandres,1968, s. 236).

"İngiltere, Suriye gibi Osmanlı'nın doğrudan doğruya, eli altında olmayan ve yarı bağımsız şeyh, imam, emir vesaire tarafından yönetilen bölgelerin başındaki kimselere anlaşmaya çalışmıştır" (Bayur,1983, s. 392).

"1914 yılının başlarında İngilizlerin destek ve teşvikiyle sadece Osmanlı ordusundaki Arap subaylarını kapsayacak yeni bir yeraltı örgütü olan El-Ahdi kurmayı başarmıştır" (Öke,1982, s. 160).

Kızıl deniz sahilinde El-Vecih mevki 24 Kasım 1916 yılından itibaren İngilizlerin her türlü silah ve para ile beslenebilmeleri için üs haline getirilmiştir.(Aydemir,1978:30-270) Hudey'de İtalyan konsolosluğu tercümanı katolik Suriyelilerden olan Ali Yusuf'tan, Dr. İzzet el-Cüney'de yazılan mektuplardan, İtalyanların Araplara para verdiği anlaşılmaktadır. (Cemal Paşa,1977:270-274) Suriyeli Araplar ülkenin Fransızlar tarafından işgalini istemişlerdir.(Cemal Paşa,1977:344) Hristiyan Arap şairi Dr. İzzet el-Cüney, İngiliz parasından başka, İtalyan parasıyla da Arap ihtilali meydana getirmek istemiştir.(Cemal Paşa,1977:269) İngiliz ve Fransız belgelerine göre uzun zamandan beri birçok Arap ileri gelenin Batılı devletler tarafından kendilerine bağlandığı da görülmektedir (Öztuna, 2007, s. 49-605).

İngilizler, Necd'de Vahhabi Abdül Aziz İbn-i Suud ile yaptıkları anlaşmada, onu Necd'in hükümdarı kabul etmişlerdir. Bir miktar ara ödedikleri gibi dış saldırılara karşı koruma garantisi de vermişlerdir. İbn-i Suud buna karşılık İngilizlerle dost olan şeyhlere saldırmayacak ve diğer yabancı güçleri topraklarına sokmayacaktır.(Stanford,1982, s. 385).

Hicaz'daki son valimiz Albay Galip'in (General Galip Pasiner) anlattıklarına göre, Şerif

Hüseyin ile oğulları, yakın bir gelecekte Osmanlı devletinin yıkılacağını kesin olarak biliyorlar ve bölünecek bu eski konaktan büyükçe bir pay koparmak için tertibat aldıklarını açıklamaktadırlar. Arabistan'ın yarınki ufuklarına, altın çerçeveli elmas dürbünlerle bakan Şerif Hüseyin'ler gözlerini biraz daha başka tarafa çevirse, orada bir takım yeni rakiplerin türediğini görecektirdi. Tarihe göz gezdireselerdi, Avrupa Devletlerinin meydana getirdikleri diğer Arap hükümetlerinin bugünkü haliyle kendilerine vaat ettikleri Arap İmparatorluğu'nun alacağı son şekli ve mahiyeti mukayese edebilirdi (Cemal Paşa, 1977, s.336-338).

Şerif Hüseyin'in kardeşi Şerif Nasır bey, isyan günlerinde kendisine kardeşiyle ilgili soru sorulduğunda zaman şunları söylemektedir: “ Biraderim hakkında ne söylerseniz söyleyiniz buna tamamıyla müstahaktır” (Aydemir,1978, s. 292).

Bununla beraber Arapların Hicaz'daki Türk askerlerine çok kötü muamele ettikleri de tarihi bir hakikattir. Daha sonra Şerif Hüseyin'in Kıbrıs'ta ölmeden önce söylediği şu sözleri, oğlu Ürdün kralı Emir Abdullar tarafından, Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi Celal Karasapan'a söylediği bilinmektedir. "Bu bizim Başımıza gelenler ve gelecekler, ekmek kapımız koruyucumuz ve asırlar boyu efendimiz olan Osmanlı Devleti'ne karşı işlediğimiz günahların, giriştiğimiz isyanların ilahi bir cezasıdır" (Berkes, 1979, s. 17).

İngiltere ve Fransa, 7 Kasım 1918 yılında bölgedeki halklara bağımsızlıklarını vereceklerini bildirmişlerdir. Hâlbuki Nisan 1920 tarihinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'daki manda rejimlerini aralarında paylaşmışlardır. Sonuç itibarıyla Suriye ve Lübnan, Fransız, Irak, Ürdün ve Filistin'de İngiliz Mandasına verilmiştir (Hafız,1967, s. 1).

Devletlerin milli menfaatleri doğrultusunda her devletle siyasi, sosyal, askeri, sanayi, ticari ve ekonomik alanlarda anlaşmalar yapmaları gayet tabii, Avrupalı devletlerle münasebetler tabii sayılıyorsa, bizim için de tabii sayılmalı, hatta bu konuda Avrupalılardan daha ileri seviyede olmamız gerektiği inancındayım.

Bugün körfez savaşından sonra Ortadoğu'daki ticari nüfuz, Amerika, İngiltere, Fransa ve diğer batı devletlerinin elindedir. Asya ve Ortadoğu'da kardeşi kardeşe düşürerek Batı ekonomik parsayı tamamıyla götürmektedirler.

Osmanlı Devleti Asırlar boyu, birçok muhtelif milleti kendi egemenliği altına alarak onlara hürriyet bahşetmiş olmasına rağmen devleti bir çatı altında tutmayı başarmış; bunu yaparken hiç bir zaman tebaaları arasında çifte standartlı bir politika takip etmemiştir. Arapların yaşadığı topraklarda ise, İslam'ı hâkim kılmıştır. Kısacası tepki meydana getirecek politikalardan her zaman kaçınılmıştır. Ancak zamanla Osmanlı yöneticilerinin "kimlik bunalımına düşmesi " ; bunun sonucunda ekonomik, askeri, siyasi, ilmi, ve adli istikrar bozulmuş, aksine batı her alanda ilerleme kaydetmiştir.

Siyasi amaçlı kışkırtmalar, dünyada meydana gelen ırki mahiyette milliyetçilik hareketleri ve Fransız ihtilali, Hıristiyan azınlıkların teker teker bağımsızlıklarını kazanmalarına yol açmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde Türklerinde bulunduğu Arabistan'a, Suriye hala elimizdedir. Burası Ortadoğu topraklarıdır. Araplar, II. Abdülhamid'in ilk zamanki politikası sebebiyle Osmanlıya isyan edememişlerdir.

Cemal Paşa, Irak, Lübnan, Suriye ve Hicaz'da büyük imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Cemal Paşa bunları hatırlarında anlatmaktadır (Cemal Paşa,1977, s. 324-225). Ancak çok geç kalınmıştır. Araplar Türk-Alman ve Avusturya ittifakı ile İngiliz-Fransız ittifakına kıyasladığında İngiliz-Fransız ittifakının daha kuvvetli olduğu görmüşlerdir.

Cemal Paşa Suriye'de haklı olarak birçok önce gelen Arap liderlerini idam ettirmiştir. Bu kişilerini Osmanlı Devleti aleyhine İngiltere ve Fransa ile işbirliği yaptığını ispatlar. Cemal Paşa'nın bu tür davranışlarında bulunmasına hak vermemek mümkün değildir. Hatta bazı Arapların Osmanlı Devleti'ne hak verdiklerini ve hatta idamı destekledikleri bilinmektedir. Bu destekleyenlerden biri de Şeyh Bedrettin'dir.

Cemal Paşa sohbetinden zevk aldığı belirttiği kişinin, idamlar konusundaki tutumunu

şöyle anlatmaktadır.

"İdam hükmünün icrasından bir gün evvel, yine Şerif Faysal'ın (Şerif Hüseyin'in oğlu)ısrarı ile hakkında pek büyük bir hürmet ve tazim beslediğim Şeyh Bedreddin Efendi, bunlar hakkında ricada bulunmak için karargaha gelmişti. Emeviye Camii hatiplerinden Şeyh Abdülkadir el-Hatip de beraberdi. Ordu müftüsü Şeyh Esat Şukayir Efendi'yi tercüman olarak davet ettim. Şeyh Bedrettin Efendi, kendine has olan nazik üslubu ile beyanatına başladı. Harp Divanından, oradaki mahkûmlardan vesairenden zerre kadar bahsetmeyerek umumi olarak İslam'ın selameti ve onu tehlikeye koyabilecek haince teşebbüsler hakkında düşünce ileri sürüyordu. Bir çok ayet ve hadisler okuyup tefsir ettikten sonra dedi: Cenab-ı Hak, İslamlar arasında fitne fesat yapmaya kalkışanları üç türlü ceza ile tehdit ediyor: Ya idam, ya iki kolun kesilmesi veya ebedi sürgün cezaları da yapılan fitne ve fesadın meydana getirebilecekleri kötülüklerin derecesine göre hüküm olunmak lazım gelir. Biz şimdi İslam âleminin en ziyade tehlikeli bir harbe girdiği zamandayız. Eğer bu zamanda İslam'ın zayıflamasını meydana getirebilecek fesat ve fitneye başvuranlar bulunursa, bunlardan daha kötü mahlûklar bulunmaz. Fahr-i kainat efendimiz buyuruyor ki; hainler hakkında hâkim nezdinde, şefaath teşebbüsünde bulunanlarda haindir. Zira bunlar bilerek veya bilmeyerek fitne ve fesat yapılmasına hizmet etmiş olurlar. Binaenaleyh cidden ve hakikaten ihanetleri sabit olanlar için yardımda bulunmaktan Allah'a inanan herkesin kaçınması lazım gelir.

Şeyh Bedreddin Efendi, sözlerini bitirir bitirmez, gülererek Şeyh Esat ve Şeyh Abdülkadir'in yüzüne baktım ve dedim ki; siz Şeyh hazretleri fetva vererek beni tasdik etti" (Şevket, 1975, s. 1). İslam'ı bilen için doğruyu bulmak zor değil. Ancak şartların müsaade etmemesi sebebiyle diyoruz ki; idamlar yapılmamalıydı. Ancak idam edilenler idam olmaya müstahak olmuşlardır. Daha önce açıkladığımız gibi idam edilenlerin çoğu Arap'tı. Diğerlerine gelince bunlar Ermeni v.s. asıllıdır

Arapların, İlkokul, Ortaokul, Lise ve yüksek eğitimi ve öğretim kurumlarının hepsinde Cemal Paşa'nın Arap katili olduğu şeklinde konular devamlı işlenmektedir. Bunlar Türk Devletinin aleyhinde çalışmalarının yanı sıra binlerce de Türk askerini katletmişlerdir. Oysa Cemal Paşa'nın yaptığı bu hareket gayri Müslimlerin yanında, binde birini bile teşkil etmemektedir. Demek ki onlar Cemal Paşa'nın yaptıklarına müstahak olmuşlardır. Ancak ben burada bizim bazı İslami yazarların yazdıklarına ve düşüncelerine anlam veremiyorum. Hem dindar geçineceksin hem de Hıristiyanların yaptıklarını bu harekete tarihi yönden çanak tutacaksınız. Olmaz böyle bir şey.

O zaman bana göre Türk komutanı Cemal Paşayı Hıristiyanların yaptığı gibi katil ilan edeceksiniz. Bu da Müslümanlığa hiç yakışmaz bir harekettir. Cemal Paşa'yı tarihi perspektif içinde incelersek, Cemal Paşa ve arkadaşlarının çok büyük hizmetler yaptıklarını müşahade ederiz (Muhammet,1967, s. 173).

2. Sonuç

Osmanlı Devleti asırlar boyu, her dinden ve ırktan milleti kendi egemenliği altına alarak hoşgörülü bir politika uygulamasına rağmen devleti bir çatı altında tutmayı başaramamış ve tepki getirecek politikalardan kaçınmıştır.

İlerleyen zamanlarda yaşanan Milliyetçilik hareketleri ve Fransız ihtilali azınlıkların teker teker bağımsızlıklarını kazanmalarına yol açmıştır. Bu amacı öne sürerek 18.yüzyıldan itibaren Arabistan yarımadasında misyoner teşkilatları sonucu Osmanlı aleyhtarı gelişmeler gözlenmiştir. Batılı devletler Arabistan yarımadasını emperyalist amaçlarına alet etmeye çalışmış ve isyanlar çıkmasına sebep olmuştur. İngilizler Ortadoğu bölgesini ve oradaki halkları Osmanlı Devletine karşı isyana sürüklemek amacıyla söz konusu Arabistan yarımadası ve diğer Osmanlı

coğrafyalarında binin üzerinde misyoner okulları açmıştır. Bunun yanında Arapların cehaleti ve İngilizlerin planları Ortadoğu'daki bu olayların gelişmesine sebebiyet teşkil etmiştir.

Yalnız bu konudaki eserlerin azlığı çalışmalarımızda etkisini gösterdi. Bu konuyla ilgili derli toplu bir eser bulmakta epey zorluk çektik. Çalışmalarımız da Türkçe, İngilizce, Arapça kitap ve makaleler ile çeşitli yabancı ve yerli gazetelerden faydalandık. Bulabildiğimiz belge ve yabancı kaynaklardan gerekli ölçüde yararlandık ve konu hakkında ayrıntılı bilgi vermeye çalıştık.

Kaynaklar

Altay, F. (1968). *10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası*. İstanbul: Eylem.

Armaoğlu, F. (1975). *20.yy Siyasi Tarih*. Ankara: Kronik.

Aydemir, Ş. (1983). Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, İstanbul, Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi, Ankara.

Berkes, N. (1879). *İslamcılık-Ulusalcılık-Sosyalizm*. Ankara: Bilgi.

Bianguis, (1926). *Lies Nouveaux Devaires du Protestantisme François en Syrie*, Paris.

Chairman, E. H. (1932). *Re-Thinkins Missions, Commeittle Of Appraisal*, New York, London.

Danişment, (1972). İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Kronolojisi. Doğu Kütüphanesi, İstanbul.

Dussaud, R. (1931). *Les Regions Desertiques de la Syrie Moyenne*, Paris

Genelkurmay Başkanlığı, (1986). *Birinci Dünya Harbinde Türk-Harbi-Sina-Filistin Cephesi*, Ankara.

Mahmut, H. (1967). *İstiraticiyetü'l Garp, Fil Vananil Arabi*. Kahire: El-Matbaat'ül Femmiye el Hadise.

Mansfield, P. (1975). *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*. Çev: Nuran Ülken. İstanbul: Söylem.

Matt, J. R. (1938). *Five Decades, And a For Word View*. New York.

Muhammet, H. G. (1967). *El-Alakut Devliyye el Arabbiye*. Kahire: Matbaatu el Cedide.

Naci, Ş. (1975). *Sirat'u ve Zikreyat Semanine Amen (1894-1974)*. Beyrut: Matbaat'u Darulkutup.

Öke, M. K. (1987). *Siyonizm-Filistin Sorunu (1880-1914)*. İstanbul: Timaş.

Öztuna, Y. (1989). *Türkler-Araplar-Yahudiler*. İstanbul: Boğaziçi.

Sandres, L. V. (1968). *Türkiye'de 5 Yıl*. İstanbul: Burçak.

Sevinç, N. (1975). *Ajan Okulları*. İstanbul: Dede Korkut.

Stanford, S. (1982). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. Çev: Mehmet Harmancı. İstanbul: E Yay.

Toynbee, A. (1971). *Türkiye*. Çev: Kasım Yargıcı. İstanbul: Klasik.

Wherry E. M. ve Zwemer S. M. ve Mylrea C. G. (1911). *İslam and Missions*. New York.